

Personality Deficiency in Masnavi Stories with the Theories of Modern Psychologists

Soghra Moradian ^{1*}

1. Corresponding Author, PhD graduate, teacher in Persian language and literature, Faculty of Literature and Humanities, University of Bojnord, Bojnord, Iran.
Email: s.moradian.1394@gmail.com.

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:

Received: 02/02/2025

Received in revised form:
05/09/2025

Accepted: 14/09/2025

Keywords:

Masnavi,
Modern psychologists,
Character failure,
Self-inevitability,
Masochism, sadism.

ABSTRACT

Psychology is the science of studying and analyzing human behavior and mental and psychological activities. It deals with people's thoughts, behaviors, reactions and personal experiences. The main goal of psychology is to understand and explain mental and psychological activities, to investigate the reason and motivation behind these activities, as well as to analyze healthy and unhealthy personality traits and disorders. Personality disorders happen when a person's thought pattern, performance and behavior develop into unhealthy patterns. A person with personality disorder has difficulty understanding and identifying with situations and people. Jalal al-Din Mohammad Balkhi, as a spiritual-mystical psychologist, presented some theories and concepts of psychology that are discussed today and incorporated them in his works centuries ago. Rumi's Masnavi, in addition to its high mystical value, also has scientific and psychological importance, so that it can be examined from the psychological aspect.

In this article, we intend to investigate and analyze personality deficiency as one of the new concepts of psychology in the stories of Masnavi, with a descriptive and analytical approach using library sources. This research, while analyzing the most important types of character failure (self-abnegation, moral masochism, moral sadism) from the point of view of psychologists, has extracted and presented examples of each of these theories from Masnavi. By examining the concept of character failure and comparing it with Rumi's opinions and speech in Masnavi stories, it can be said that there are many differences between the theories of psychologists and Rumi's thoughts in the stories of Masnavi.

Cite this article: Moradian, S. (2026). Personality Deficiency in Masnavi Stories with the Theories of Modern Psychologists. *Research of Literary Texts in Iraqi Career*, 7 (1), 107-130.

© The Author(s).

Publisher: Razi University

DOI: 10.22126/ltp.2025.11735.1338

Extended abstract

Introduction

While the study of human psyche and behavior has a long history, its formalization as a science is relatively recent. This scientific discipline has developed in tandem with the growth and evolution of mankind, as well as the emergence of new challenges in modern life. Throughout its history, the science of psychology has grown with different theories and approaches and has been divided into different branches that can be examined and studied separately. From the point of view of negative psychologists, one of the obstacles to self-improvement is self-inhibition, which is also known as personality deficiency in psychology. Personality deficiencies can distance one from his pure self by making him stop believing in his true self. Sadism and masochism are two conditions in which this occurs. There are different opinions about sadism and masochism. Some psychologists and sociologists consider the existence of these two to be instinctive. In other words, they believe that there is an instinct in man that leads to sadism and masochism.

Method

This research utilizes documentary method and draws upon various works authored on different theories of modern psychology to define the key concepts which are the focus of the study. The research then proceeds to discuss examples of these concepts and how they are reflected in the stories of Masnavi. This analysis offers new perspectives for researchers and literature enthusiasts.

Results

1. Selflessness

One of the personality deficiencies that can be seen to varying degrees in people is the resignation of the power of thinking. This means withdrawing from the most valuable and obvious human trait: independence in decision-making. This in fact involves giving up the only distinguishing feature between man and an animal, which is the power of reasoning. Rumi gives the example of the jackal who could not come to terms with his own identity and wished to be a peacock instead. So he threw himself into a dyeing vat, dyed his body, and started pretending to be a peacock. The jackal in this story symbolizes those who change their appearance and deceive people.

2. Masochism (self-harm)

One reason why one might suffer from moral masochism is the feeling of “innocent guilt.” According to Nathaniel Branden, one of the worst mistakes that a person can make is to attribute guilt to himself when he is in fact innocent; that is, to impose on oneself that they must somehow be able to do or know something, while this “somehow” lacks any cognitive content.

Erich Fromm believes that these individuals are prone to belittle and weaken themselves. Moreover, their strong dependence on external powers, other people, social institutions, and nature is one of their characteristic features.

3. Sadism (Harassment)

Sadism literally means a form of behavior carried out with the aim of harming or abusing others. Psychologists define this characteristic as a person's interest in hurting others physically, mentally, or psychologically. In fact, those suffering from sadistic behaviors feel pleasure and comfort after humiliating, mocking and harassing others psychologically or physically, often deliberately deceiving those around them. For this, a sadistic person uses fear, emotional blackmail, physical attack, violent threats, and cruel behaviors. Erich Fromm believes that there are three types of characteristics resulting from sadism, and all three are more or less closely related to each other. The first type is where the sadist tries to make other people dependent on them, gaining absolute and unlimited power and dominance over those who they control. The second type encompasses **not only** absolute domination over others, **but also** a resulting desire that leads a person to exploit others. The third is the tendency to cause others to suffer or like to see them suffer. This suffering may be physical, but more often it is psychological. Its purpose is to take action in valuing others, to make them depressed and ashamed or to observe that they are in a situation combined with depression and shame.

Conclusion

In his poems, Rumi has addressed the shortcomings of character such as self-absorption, masochism and moral sadism, all of which are in the field of modern psychological studies. Rumi, in one of the allegorical stories of the Masnavi, tells the story of a jackal that threw itself into a dyeing vat, pretending to be a peacock. Moral masochism is another character deficiency in Masnavi stories. Rumi expresses this concept in the form of the story of Moses and the Shepherd. Another character deficiency in Masnavi stories is sadism, which is one of the themes in the story of a lion hunting with a wolf and a fox.

The results of the research show that there are many similarities between the theories of modern psychologists and the thoughts of Rumi in Masnavi. It can be concluded that the same issues that are relevant for psychologists in psychology are also relevant for Rumi and he has studied various aspect of character failure very delicately.

نارسایی شخصیت در داستان‌های مثنوی با نظریات روان‌شناسان نوین

صغری مرادیان^{*۱}

۱. نویسنده مسئول، دانش آموزخته دکتری. مدرس، گروه زبان و ادبیات فارسی. دانشکده ادبیات و علوم انسانی. دانشگاه بجنورد. بجنورد. ایران.
رایانامه: S.moradian.1394@gmail.com

اطلاعات مقاله چکیده

نوع مقاله:

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۱/۱۴

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۶/۱۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۶/۲۳

واژه‌های کلیدی:

مثنوی،

روان‌شناسی نوین،

نارسایی شخصیت،

خویش‌ناب‌پذیری،

مازوخسیم، سادسیم.

روان‌شناسی علم مطالعه و تحلیل رفتار و فعالیت‌های ذهنی و روانی انسان است. این علم به بررسی احساسات، تفکرات، رفتارها، واکنش‌ها و تجربیات شخصی افراد می‌پردازد. هدف اصلی روان‌شناسی، درک و توضیح فعالیت‌های ذهنی و روانی، بررسی دلایل و انگیزه‌های پشت این فعالیت‌ها و همچنین تحلیل شخصیت سالم و ناسالم است. نارسایی شخصیت نوعی اختلال روانی است که الگوی فکر، عملکرد و رفتار فرد در آن ناسالم می‌شود. فرد مبتلا به نارسایی شخصیت برای درک و هم ذات‌پنداری با موقعیت و اشخاص به مشکل بر می‌خورد. جلال‌الدین محمد بلخی، به عنوان یک روان‌شناس معنوی - عرفانی، قرن‌ها پیش به ارائه برخی از نظریات و مفاهیم روانشناسی که امروز مطرح می‌شود، پرداخته و در آثار خود مطرح نموده است. مثنوی مولانا علاوه بر ارزش والای عرفانی، دارای اهمیت علمی و روان‌شناسی نیز می‌باشد به طوری که می‌توان آن را از جنبه روانشناسی مورد بررسی قرار داد. در این مقاله برآنیم، نارسایی شخصیت را به عنوان یکی از مفاهیم نوین روان‌شناسی، در حکایت‌های مثنوی معنوی، با رویکرد توصیفی - تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای، مورد بررسی و تحلیل قرار دهیم. نگارنده این پژوهش، ضمن تحلیل مهم‌ترین گونه‌های نارسایی شخصیت (خویش‌ناب‌پذیری، مازوخسیم اخلاقی و سادسیم اخلاقی) از دیدگاه روان‌شناسان به کار رفته در حکایت‌های مثنوی، نمونه‌های هریک از این نظریات را از این اثر ارجمند استخراج و ارائه نموده‌اند. در پژوهش حاضر با بررسی مفهوم نارسایی شخصیت و تطبیق آن با آرا و گفتار مولانا در داستان‌های مثنوی صورت گرفته است، می‌توان گفت که مشابهت‌های بسیاری میان نظریه‌های روان‌شناسان و اندیشه‌های مولانا در داستان‌های مثنوی وجود دارد.

استناد: مرادیان، صغری (۱۴۰۵). نارسایی شخصیت در داستان‌های مثنوی با نظریات روان‌شناسان نوین. پژوهشنامه متون ادبی در دوره

عراقی، ۱۷(۱)، ۱۰۷-۱۳۰.

ناشر: دانشگاه رازی

حق مؤلف © نویسندگان.

DOI: 10.22126/ltip.2025.11735.1338

۱. پیشگفتار

۱-۱. تعریف موضوع

روان‌شناسی^۱ و مطالعه روان و رفتار انسان اگرچه به شکل عام پیشینه‌ای طولانی دارد، در قالب یک علم، تاریخچه‌ای کوتاه را شامل می‌شود. این علم همزمان با رشد و تحوّل بشر و شکل‌گیری چالش‌های جدید در زندگی انسان مدرن و به موازات این چالش‌ها رشد کرده است. علم روان‌شناسی در طول تاریخ خود با نظریه‌ها و رویکردهای مختلفی پرورده و به شاخه‌های مختلفی تقسیم شده است، به طوری که هر کدام از این رویکردها و شاخه‌ها را جداگانه می‌توان بررسی و مطالعه کرد (مرادیان و حسین‌پور، ۱۳۹۷: ۱۷۸). گفتنی است که مولانا قرن‌ها پیش و با روشی منحصر به فرد، بسیاری از اندیشه‌های روان‌شناسی مثبت و منفی شناخته شده امروزی را در مثنوی به کار برده است. مولانا به ابعاد روان آدمی آشنایی وسیعی دارد و با مباحثی که مطرح می‌کند از روان‌شناسی عمیقی برخوردار است. انسان از ابعاد روانی، اجتماعی، اخلاقی و ... مورد توجه مولوی بوده است (غیبی، ۱۳۹۰: ۵). به طور کلی، مولوی در مثنوی به بنیان‌های نیکی‌شناسی، انسان‌شناسی، شخصیت‌های سالم و ناسالم پرداخته است که این مؤلفه‌ها جزو بنیان‌های اساسی روان‌شناسی نوین است.

از دیدگاه روان‌شناسان منفی‌گرایانه یکی از موانع خودسازی، خویش‌ناپذیری^۲ است که این ویژگی در علم روان‌شناسی با عنوان «نارسایی شخصیت» نیز شناخته می‌شود. خویش‌ناپذیری به معنی تحریف واقعیت وجودی خویش‌ناپذیری و اعمال جعل و تزویر در آن است. انسانی که خود را نپذیرد دائماً مجبور است حقایق را تعریف کند. برعکس خویش‌ناپذیری یعنی قبول نفس و آنچه که هستیم و پذیرفتن واقعیت وجودی خویش‌ناپذیری است (هاشمی، ۱۳۹۷: ۲۴۲). یکی از عوامل مؤثر دور کردن انسان از فطرت پاک و طبیعی‌اش، باور نکردن «خود» حقیقی است. در مورد ریشه سادیسم^۳ و مازوخسیم^۴ نظرات مختلفی وجود دارد. برخی از روان‌شناسان و جامعه‌شناسان وجود سادیسم و مازوخسیم را غریزی می‌دانند. فروم نظریاتش را در کتاب *گریز از آزادی* به طور مفصّل بیان می‌کند. «وی سادیسم و مازوخسیم را از یک ریشه می‌داند و معتقد است که منشأ هر دوی اینها احساس تنهایی و ناتوانی است. تلاش ناشی از سادیسم و مازوخسیم به شخص کمک می‌کند که از احساس غیرقابل تحمل تنهایی و

1. Psychology
2. selflessness
3. Sadism
4. Masochism

ناتوانی بگریزد. از نظر روان‌شناسی هر دو استعداد سادیسیم و مازوخیسیم از یک نیاز اصلی نتیجه می‌شوند. و از ناتوانی فرد برای تحمل تجرد و ضعفش سرچشمه می‌گیرد» (فروم^۱، ۱۴۰۲: ۱۷۶).

۱-۲. ضرورت، اهمیت و هدف

این پژوهش یک موضوع بین‌رشته‌ای است و با توجه به اهمیت آن، تلاش می‌شود تا به تلفیقی مناسب و خوب، از دو علم ادبیات و روان‌شناسی دست یابیم و با در نظر گرفتن پیوستگی این دو علم با روح و زندگی فردی و اجتماعی انسان به یک شناخت درست و منطقی در این زمینه برسیم. یافتن توفیق و اثرگذاری در یک مفهوم خود واقعی، آماده کردن ذهن و زبان در بیان این مفهوم در داستان‌های مثنوی و همچنین رسیدن به شخصیت سالم مهم‌ترین متغیر به شمار می‌رود.

۱-۳. پرسش‌های پژوهش

- ۱- مهم‌ترین گونه‌های نارسایی شخصیت در داستان‌های مثنوی کدامند؟
- ۲- آیا نظریه‌های روان‌شناسان با اندیشه‌های مولانا در مورد نارسایی شخصیت یکسان هستند؟

۱-۴. پیشینه پژوهش

پژوهش‌های مختلفی در زمینه بررسی آثار شاعران و اندیشمندان ایرانی از دیدگاه روان‌شناسی و تطبیق آرای ایشان با نظریات روان‌شناختی صورت گرفته است که از مهم‌ترین‌ها آنها می‌توان موارد زیر را برشمرد:

- ۱- علی حسن‌نژاد و سعادت‌مسرور (۱۴۰۳)، در مقاله «بررسی هفت مفهوم روان‌شناسی در مثنوی معنوی» ضمن بررسی هفت مفهوم روان‌شناسی شناخته شده همچون سازگاری با محیط، فرافکنی، راه لذت از درون، والایش، نعمت اندوه و غم، شخصیت راستین، روان‌شناسی انتقاد و عیب‌جویی در مثنوی مولوی، نمونه‌ها و مصداق‌های هر یک از این مفهوم را در این اثر ارجمند ارائه نموده‌اند.
- ۲- مریم روضاتیان و مدنی (۱۳۹۴)، در مقاله «مقایسه میان رشته‌ای اندیشه مولانا در مثنوی و راجرز در روان‌شناسی انسان‌گرا» به تحلیل اندیشه‌های مولانا از دیدگاه راجرز پرداخته‌اند. نتایج حاصل از این پژوهش نشان می‌دهد راجرز و مولانا بر آن هستند که عالم درون نقش مهمی را در شناخت فرد ایفا می‌کند و یکی از راه‌های اساسی شناخت فرد استفاده از سخنان اوست.
- ۳- صغری مرادیان و حسین پور (۱۳۹۷)، در مقاله «اندیشه‌های مثبت‌گرایانه در دفتر ششم مثنوی از

دیدگاه روان‌شناسی» به بررسی مؤلفه‌های روان‌شناسی مثبت و تطبیق آن با آرای مولانا در دفتر ششم مثنوی می‌پردازند. اندیشه‌های مثبت‌گرایانه از جمله غم و شادی، عشق، دانش و بیش، مشورت، امیدواری، درون‌گرایی، صبر و ... در دفتر ششم مثنوی نمود آشکارتری دارند. طبق نتایج بدست آمده در این پژوهش، می‌توان گفت عشق، معنادرمانی یا لوگوتراپی^۱، غم و شادی از پرکاربردترین اندیشه‌های مثبت‌گرایانه مولانا در دفتر ششم مثنوی هستند.

۴- جمال هاشمی (۱۳۹۷)، در کتاب پیغام سروش به بررسی حکمت عملی زندگی، نسبی بودن حقایق جهان و لزوم احتیاط در داوری همراه با شاهد مثال‌هایی از داستان‌های مثنوی، اختیار آدمی در روان‌شناسی نوین و در کلام مولانا، عشق از دیدگاه روان‌شناسان و مولانا، روان‌شناسی شخصیت از دیدگاه مولانا و روان‌شناسی، روش تحلیل رفتار متقابل در روان‌شناسی و آثار مولوی و ... می‌پردازد.

۵- جلیل مسعودی فرد (۱۴۰۱)، در مقاله «انسان متعالی در نظر مولانا و روان‌شناسان کمال» با تأکید بر آموزه‌های مولوی در دفتر اول مثنوی قصد دارد اهداف مولانا برای زندگی انسان را بیان کند و راهکارهای او را برای تکامل انسان بررسی کند با تطبیق آن‌ها با نظریات جدید روان‌شناسان کمال به این پرسش پاسخ دهد که آیا مولوی برنامه مشخصی برای تکامل شخصیت انسان دارد؟ در این مقاله، بیشتر به ویژگی‌های شخصیت انسان متعالی مانند انسان خواستار تحقق خود، آگاهی از خود و آگاهی از جهان، در اکنون زیستن، کنترل و مهارت نفس و ... پرداخته شده است. پژوهش حاضر به بررسی مهم‌ترین گونه‌های نارسایی شخصیت (خویش‌ناپذیری، مازوخیسم اخلاقی و سادیسم اخلاقی) از دیدگاه روان‌شناسان به کار رفته در حکایت‌های مثنوی، پرداخته است. طبق بررسی‌های انجام شده می‌توان گفت مقاله حاضر به لحاظ حجم نمونه، روش کار و نتایج حاصل از پژوهش با مقاله مذکور کاملاً متفاوت است.

۶- جعفر غیبی (۱۳۹۰) در پایان‌نامه «بررسی مفاهیم روان‌شناختی در مثنوی مولوی» به بررسی و تحلیل مفاهیم روان‌شناختی در مثنوی معنوی پرداخته است. سپس مفاهیم روان‌شناسی موجود در مثنوی را با مفاهیم روان‌شناسی دو مکتب بزرگ انسان‌گرایی و روان‌کاوی مورد مقایسه قرار داده است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که مفاهیم روان‌شناختی فروید^۲ و یونگ^۳ و راجرز^۴ و مزلو^۵ در مثنوی به طور

1. Logotherapy
2. Freud
3. Yung
4. Rogers
5. Maslow

موشکانه مورد بررسی قرار گرفته است و در پایان پژوهش چند داستان از مثنوی با تکیه بر اصول نقد روان‌شناسانه مورد تحلیل قرار گرفته است.

۱-۵. روش پژوهش

نویسنده در این پژوهش که به روش کتابخانه‌ای و اسنادی است با مراجعه به کتاب‌ها و آثار مختلفی که در مورد نظریات مختلف روان‌شناسی نوین تألیف شده، در ابتدا هر یک از این مفاهیم را تعریف کرده و در ادامه بحث، ضمن استناد به منابع روان‌شناسی معتبر، به توضیح آن تعاریف می‌پردازد و سپس نمونه‌ها و مصداق‌های هر یک از نظریاتی که مولانا در حکایت‌های مثنوی خود مطرح، ارائه نموده و مورد تحلیل قرار داده‌اند تا افق‌های تازه‌ای را به روی پژوهشگران و علاقه‌مندان ادبیات بگشایند.

۱-۶. روش پژوهش و چارچوب نظری

۱- خویشتن‌ناپذیری

یکی از عوامل مؤثر در دور کردن انسان از فطرت پاک و طبیعی‌اش، باور نکردن «خود» حقیقی است. زیرا آنکه خود را نمی‌پذیرد ناگزیر دچار نفاق و دو چهرگی خواهد بود (عقدایی، ۱۳۹۳: ۹۸). مزلو می‌گوید: «نظم طبیعت و مزاج خواستاران تحقق خود به همان‌گونه که هست قابل قبول است و باید آنها را همانطور پذیرفت. پس ناپذیرفتن خویش یکی از آفات بنیادین تباهی شخصیت واقعی انسان و زمینه‌ساز بیماری‌های روحی بسیاری خواهد بود» (شولتس^۱، ۱۳۹۷: ۹۲). یکی از نارسایی‌های شخصیت که به درجات مختلف در افراد دیده می‌شود نادیده گرفتن نیروی تفکر به معنی کناره‌گیری از ارزشمندترین و بارزترین صفت انسانی یعنی استقلال در تصمیم‌گیری است و این خود در واقع به منزله دست‌کشیدن از تنها وجه تمایز بین انسان و حیوان، یعنی قوه استدلال و اندیشه و واگذار کردن این تصمیم به دیگران و زندگی از طریق تفکر دیگران است (یونگ، ۱۳۷۷: ۲۳۴).

می‌توان گفت پذیرش خود به همان‌سان که هست و واقعیت خویش را پذیرفتن، واقع‌بینی و نشانه سلامت‌نفس است و کسانی که خود را نمی‌پذیرند، ناگزیر به خود دروغ می‌گویند. نقاب به چهره می‌زنند و خود را با دیگران مقایسه می‌کنند. بی‌خبر از آنکه هیچ کس مثل دیگری نیست و هر انسانی موردی خاص است و با دیگران دارد زیرا کسی که در خود به دنبال چیزی می‌گردد که در او وجود

ندارد، دچار توهم می‌گردد. مارک سنبون در کتاب خود می‌گوید: «با انجام دادن کارهایی که بالاتر از سطح حقیقی خودمان است که تنها برای جلب توجه دیگران است یا هر گاه منتظر تحسینی که بالاتر از سطح حقیقی خودمان است که تنها برای قدردانی باشد، به ندرت آن را به دست می‌آوردید دلیل آن را نمی‌دانم اما زندگی بارها نشان داده است که اگر انگیزه‌ها شما برای انجام دادن کاری بهره‌مندی از تحسین و تشویق باشد معمولاً ناامید می‌شوید، با این همه هر گاه به دنبال انجام دادن کار درستی باشد و انجام یافتن آن را پاداش آن بدانید به رضایت خاطر خواهید رسید، خواه مورد قدردانی و تشویق دیگران قرار بگیرید یا نه. تحسین یا قدردانی دیگران تجربه است بهتر و خوشایندتر» (سنبون، ۱۳۸۵: ۳۶).

خویش‌ناپذیری یکی از مفاهیم منفی‌گرایانه و موانع خودسازی در مثنوی معنوی است. انسان خویش‌ناپذیر با تن دادن و تسلیم شدن به اندیشه دیگران، استقلال فکری و هویت و فردیت خود را از کف می‌دهد. زیرا پذیرش اندیشه دیگران او را منفعل می‌کند و اجازه نمی‌دهد خود چیزی را تجربه کند و به پویندگی و باوری مبتنی بر دریافته‌های خود برسد. ستایش افراد و نظریه‌ها، نوعی حق‌شناسی نسبت به کسانی است عمر خویش را در دانش و فرهنگ بشری صرف کرده‌اند. اما خود را باور نداشتن اصالت و وحدت شخصیت انسان را به می‌اندازد و خلاقیت را می‌زداید. انسان سالم، حقیقت را چنان که هست می‌بیند. اما انسانی که خویش‌ناپذیری را باور نمی‌کند و با اغراضی خاصی به واقعیت‌ها می‌نگرد، قادر به مشاهده جمال حقیقت نیست. در دنیای امروز که همه چیز در حال حرکت و تغییر و تحول است به نظر می‌رسد ما با کوتاهی در کارهای خود و تقلید از دیگران از چرخه پیشرفت بیرون می‌مانیم تنبلی و مقایسه خود با دیگران و گریز از خود واقعی، گریبان‌گیر اغلب انسان‌ها شده است.

فرار از خود با انگیزه‌های گوناگونی صورت می‌پذیرد اما به هر حال هیچ کس نمی‌تواند ماهیت خویش را نادیده بگیرد و با نقاب زدن به چهره خود آن را برای همیشه از خود و دیگران پنهان نگه دارد. زیرا در این صورت در مسیری، جز آنچه طبیعت او تعیین کرده است حرکت می‌کند و با خود و دیگران در تناقض می‌افتد و فرصت‌ها را از دست می‌دهد و راه کمال خویش را مسدود می‌نماید (علی‌نیا، ۱۳۸۹: ۸۵). اما انسان سالم با پذیرش خود، از تناقض‌های درونی می‌کاهد و با خود به وحدت می‌رسد. ولی برعکس آن کسانی (حکایت شغال و طاووس) که با توجه به عوامل بیرونی هر لحظه آرزو می‌کنند چیزی جز آنچه هستند، باشند، به تناقض درون دامن می‌زنند و آن را آشکارا به نمایش می‌گذارند و هر لحظه مانند شغال به رنگی دیگر در می‌آیند.

۲- مازوخیسم اخلاقی (خودآزاری)

یکی از دلایل ابتلا به مازوخیسم اخلاقی «احساس گناه معصوم» است. یعنی که انسان بدون دلیل منطقی یا به دلایل واهی خود را متهم کند و از بابت آن احساس گناه نماید. «یکی از بدترین اشتباهاتی که انسان می‌تواند در رابطه با نقش خود مرتکب شود نسبت دادن گناه به خود و احساس تقصیر است در حالی که واقعا بی‌گناه و معصوم می‌باشد. یعنی به خود تحمیل کند که من باید به نحوی توانایی انجام این کار را داشته باشم یا باید «به نحوی فلان مطلب را بدانم»، در حالی که عبارت «به نحوی» تحمیلی او فاقد هرگونه محتوای شناختی است» (براندن^۱، ۱۳۷۶: ۱۸۴). مازوخیسم اغلب در احساساتی عمیق مانند حس ناتوانی، نداشتن گزینه‌ای برای انتخاب یا حس گرفتار بودن ریشه دارد. این اختلال ممکن است از تجربیاتی ناخوشایند در گذشته و رویدادی آسیب‌زا مانند مورد حمله قرار گرفتن از سوی دیگران ناشی می‌شود. مواردی که انسان معصوم و بی‌گناه است اما دچار احساس گناه می‌شود و خود را متهم می‌کند، فراوان است از جمله:

۱- شخصی که تمایلات مشروع و ارزشمند خود را سرکوب می‌کند تا با مردمان دیگر در توافق باشد و انسان معقولی به نظر می‌رسد و برخلاف اعتقاد و ایمان واقعی خود خواسته‌های آنها را برآورده می‌کند تا مورد قبول و تأیید آنها واقع شود و منزوی و تنها نشود.

۲- شخصی که خود را با معیارهای غلط قضاوت می‌کند و احساسات و تمایلاتی را که ممکن است ارزشمند باشند محکوم می‌نماید و احساس گناه می‌کند.

۳- شخصی که از ترس حسادت مردم یا از بیم آنکه مبادا مورد توقع و انتظار دیگران قرار گیرد یا از او طلب مسئولیت شود یا مورد ترحم قرار نگیرد، از بابت استعدادها و قابلیت‌ها، موفقیت‌ها و نیک بختی‌های خود احساس گناه می‌کند و حالت عذرخواهانه‌ای به خود می‌گیرد (براندن، ۱۳۷۷: ۱۰۴). و این یکی از شیوه‌هایی است که مراجع برون افراد مورد سوء استفاده قرار می‌دهند و با القاء احساس گناه در آنها ذهن آنان را دستکاری می‌کنند و به نفع خود به کار می‌گیرند که از بارزترین نمونه‌های آن کشیش‌های کاتولیک^۱ در قرون وسطی بودند.

از دیدگاه کارن هورنای «فرد مازوخیست خود را زیر چتر حمایت دیگران قرار می‌دهد و با زیر پا گذاشتن فردیت و مستهلک شدن در دیگری تا حدی ایمنی به دست می‌آورد. این گونه ایمن بدن می‌ماند که کشوری کوچک با تسلیم حقوق و استقلال خود به کشور بزرگتر و متجاوز به امنیت برسد

و مورد پشتیبانی آن کشور قرار گیرد» (هورنای^۱، ۱۴۰۰: ۱۸۹).

۳- سادیسم (دگرآزاری)

تمایلات مازوخیسم (خودآزاری) همواره خوی دیگری را به همراه دارد که سادیسم یا دگرآزاری نامیده می‌شود. سادیسم^۲ در لغت به معنی نوعی جنون است که با هدف آسیب به دیگران و سوء استفاده از آن‌ها انجام می‌شود. روان‌شناسان این ویژگی را علاقه فرد به آزار و اذیت دیگران از لحاظ جسمی، روحی، روانی و ... معنی می‌کنند. در واقع مبتلایان به رفتارهای سادیسمی پس از تحقیر، تمسخر و آزار روانی یا فیزیکی دیگران احساس لذت و آسایش دارند. آنان اغلب اطرافیان خود را به صورت عمدی فریب می‌دهند. فرد سادیسمی برای این کار از ایجاد ترس، باج‌گیری عاطفی، حمله فیزیکی، تهدید خشونت‌آمیز و اعمال رفتارهای ظالمانه استفاده می‌کند. اریک فروم معتقد است که: «سه نوع استعداد ناشی از سادیسم وجود دارد و کمابیش هر سه با یکدیگر پیوند نزدیک دارند: نوع اول آن است که دیگران را به خود وابسته کنیم به خاطر آن‌که به صورت آلتی درآیند و چون موم در دست‌هایمان نرم باشند و بر آنها قدرت و تسلط مطلق و نامحدود بیابیم. نوع دوم نه تنها شامل تحکم مطلق بر دیگران است بلکه جنبشی که در درون پدید می‌آید آدمی را بر آن می‌دارد که مردمان را استثمار کند. نوع سوم استعدادی است که بخواهیم موجب رنج دیگران شویم یا آنان را در رنج ببینیم. این رنج ممکن است جسمانی باشد ولی بیشتر اوقات روانی است. هدف آن است که در آزرده کردن دیگران اقدام کنیم، سرشکسته و شرمسارشان سازیم یا مشاهده کنیم که در وضعی توأم با سرشکستگی و شرمساری قرار دارند.» (فروم، ۱۴۰۲: ۱۵۶). خوی سادیسمی و خوی مازوخیسمی هر دو ویژگی‌های ناسالم و بیمارگونه شخصیت انسان هستند و از ضعف شخصیت و تنهایی و تجرد شخص ناشی می‌شوند و اگر به قدر کافی در جامعه شیوع یابند منجر به پیدایش نهضت‌های مخرب همچون نازیسم، فاشیسم و رژیم‌های دیکتاتوری و عوارض آن مانند فردپرستی، بت‌سازی، اطاعت کورکورانه، دنباله‌روی، قدرت‌گرایی و وابستگی‌های ناسالم می‌گردند که مسئول خرابی‌ها و خونریزی‌های فراوان در طول تاریخ بوده‌اند.

1. Horney

2. sadism

۶-۲- نارسای شخصیت در حکایت‌های مثنوی از دیدگاه روان‌شناسان نوین

۱- خویشتن ناپذیری

مولانا، در مورد خویشتن ناپذیری مثال آن شغالی را می‌آورد که خویشتن‌پذیر نبود و شغال بودن خود را قبول نداشت و آرزو می‌کرد طاووس باشد و به این منظور خود را در خُم رنگریزی انداخت و بدن خویش را رنگین نمود و ادعا کرد طاووس است. شغال در این داستان رمز مدعیان دروغ‌گویی است که می‌کوشند ظاهر خود را بسازند و مردمان را فریب دهند و به دام اندازند. در واقع سخنان‌شان باریک و درون‌شان تاریک است. این دسته از افراد واقعیت وجودی خویش را پنهان می‌کنند و خود را نمی‌پذیرند و دائما مجبور هستند که حقایق را تحریف کنند و نقاب بر چهره بزنند و به آنچه نیستند تظاهر می‌کنند و خصوصیات را که فاقد آن هستند به خود نسبت می‌دهند (هاشمی، ۱۳۹۷: ۲۴۸) این ویژگی در علم روان‌شناسی با عنوان ناخویشتن‌پذیری شناخته می‌شود. در این داستان شغال پس از خودآرایی و ظاهرسازی با تکبر هر چه تمام‌تر خود را به عنوان طاووس به هم‌نوعان خود نشان داد. یکی از شغال‌ها متوجه تزویر و خودآرایی او می‌شود و می‌گوید: شاید با تقلب می‌خواهی خودت را طاووس جا بزنی و دلخوش کنی که واقعا طاووس هستی و به اعتبار آن بر خود بیالی و فخر بفروشی و حسادت دیگران برانگیزی چون هر چه تلاش کردی نتوانستی مردم را از راه درست جلب کنی و به ریا و تظاهر روی آوردی. اما شغال متقلب آنقدر گستاخ است که به تکبر و خودنمایی و لاف زدن ادامه می‌دهد و با گستاخی از شغالان می‌خواهد او را با آن همه زیبایی شغال نخوانند.

آن شغالی رفت اندر خم رنگ	اندر آن خم کرد یک ساعت درنگ
پس برآمد پوستش رنگین شده	که منم طاووس علیین شده
دید خود را سبز و سرخ و فور و زرد	خویشتن را بر شغالان عرضه کرد
جمله گفتند ای شغالک حال چیست	که تو را در سر نشاطی مُلتوی است
از نشاط از ما کرانه کرده‌ای	این تکبر را از کجا آورده‌ای

(۸۲۶/۳-۸۲۲)

تا جایی که می‌گوید:

چون گلستان گشته‌ام صد رنگ خوش	مر مرا سجده کن از من سر مکش
کر و فر آب و تاب و رنگ بین	فخر دنیا خوان مرا و رکن دین
مظهر لطف خدایی گشته‌ام	لوح شرح کبریایی گشته‌ام

(۷۷۰/۳-۷۶۸)

به طور کلی انسان دو راه بیشتر ندارد: یا خود بیافریند و یا از آفریده دیگران استفاده کند. استفاده از آفریده دیگران و فراموش کردن توانمندی‌های خود به نوعی خویشناپذیری و تقلید است و خویشناپذیری و تقلید نوعی تملق است. صادقانه‌ترین نوع تملق مستلزم دروغ است و دروغ دشمن حقیقی پژوهی است (آریان‌پور، ۱۳۷۹: ۳)

عادت به مقایسه کردن خود با دیگران عملی ناپسندیده است؛ زیرا هر کسی در درون خود دنیایی دارد هر کس استعدادهایی نهفته مخصوص به خود را دارد. بهتر است قابلیت‌های فردی شناخته، رشد و گسترش یابد تا انسان به رشد و شکوفایی رسد و از آن لذت ببرد. انسان خود را به این دلیل با دیگران مقایسه می‌کند که همیشه احساس عقب ماندن و کمبود و هراس از آنها را دارد. البته مقایسه در هر شرایطی بد و ناپسند نیست بلکه امری عادی است که خود را با دیگران مقایسه کنیم. مهم این است که در این مقایسه با کسانی رقابت کنیم که آگاهانه انتخاب‌شان کرده‌ایم و تلاش کنیم با تفکر و روش مناسب، خودمان را به آنجا که آرزو داریم، برسانیم نه با ریا و تزویر. فرد مبتلا همواره مجبور به تقلب در واقعیت وجود خویش و تزویر در آن است. زیرا از خود شرم دارد و مجبور به ایفای نقش و نقاب به چهره زدن و لون مزاج است و هر روز به سازی می‌رقصد تا مورد قبول واقع شود (عقدایی، ۱۳۹۳: ۲۴۳). از نظر روان‌شناسی خود واقعی را قبول نداشتن، رفتاری ناپسند و ناراحت کننده است که پیامدهای ناخوشایندی در بردارد. در جامعه و حتی خانه و خانواده ما هم این موضوع گاه به چشم می‌خورد که بعضی افراد حتی زمان کوتاهی را صرف کاری سخت نمی‌کنند و فوراً با بهانه مختلف آن کار ناتمام رها می‌کنند و پیامدهای تأخیر در کار، جدای تأثیر منفی آن در جامعه یا خانواده، برای خود شخص نیز رنج آور است.

مثلاً در داستان «اعرابی درویش و زنش» زن از شدت ناداری زندگی خود را با دیگران مقایسه می‌کند و می‌گوید: «جمله عالم در خوشی، ما ناخوشیم» (۱/۲۲۵۳) اما بی‌گمان یکی از نمونه‌های اعلای مقایسه‌گری را می‌توان در حکایت مرد بقال و طوطی مشاهده کرد. در این حکایت، طوطی که لابد نماد آدم‌های مقلد و ظاهربین است، کل شدن خود را که ناشی از ضرب مرد بقال است، با کل شدن جولقی که قطعاً دلیل دیگری دارد، از یک جنس می‌پندارد و با هم می‌سنجد:

طوطی اندر گفت آمد در زمان	بانگ بر درویش زد که هی فلان
از چه ای کل با کلان آمیختی	تو مگر از شیشه روغن ریختی
از قیاسش خنده آمد خلق را	کاو چو خود پنداشت صاحب دلخ را

خویشتن‌ناپذیری و مقایسه‌گری غالباً در اثر القائات جامعه در آدمی شکل می‌گیرد. زیرا این تلقین‌ها هم موجد تصاویر ناروایی در ذهن است و هم ذهن را چنان پر می‌کند که جایی برای تصویرهای درست بعدی که از رهگذر عقل و ذوق و شهود فراهم می‌آیند، باقی نمی‌ماند. انسان خویشتن‌ناپذیر، پس از مقایسه داشته‌های خود را با داشته‌های دیگران هرگز از چیزی که دارد لذت نمی‌برد. تاریخ همه ادیان و ملل و نیز تاریخ عرفا و صوفیان و فرهیختگان پر است از مدعیان دروغین که چون شغال رنگین شده یا پر طاووس به خود بسته، دعوی طاووسی می‌کنند و مردم را از مسیر اهل حق و عرفان منحرف می‌سازند. تا آنجا که مردم فکر می‌کنند اصلاً حقیقتی و دینی و عرفانی وجود ندارد و اگر هم دارد به هیچ کس خوشبین نیستند. اما اهل در همان نگاه اول شغال را از طاووس تشخیص می‌دهند.

گر می‌آن اولیا و انبیاست باز بی شرمی پناه آن دغاست
 که التفات خلق سوی خود کشند که خوشیم و از درون بس ناخوشند
 (۷۳۱/۳-۷۳۰)

«اگر مقایسه برای تحقیر دیگری باشد در مقام دشمنی و کینه توزی به هر ترتیبی که مقایسه صورت بگیرد باز هم، در تصور شخصیت‌ها بالاتر و یا برتر می‌شود و در نتیجه باید خود را بگیریم و این خود گرفتن شباهتی به حمله‌های عصبی و حتی شباهتی به دردهای بدنی دارد. حالت مقایسه برای کودکان می‌تواند حالت عکس داشته باشد، کودکان در این موارد گوشه‌گیر می‌شوند و در محافل عمومی بی‌حرکت و سر به زیر می‌مانند و اینها هم به گرفتگی فکر و اعصاب مبتلا می‌شوند و نمی‌توانند آزاد و رها بیاندیشند و حرکت کنند. با ترازوی خیالی، شخصیت خود و دیگران نسنجید.» (بنی احمد، ۱۳۶۶: ۶۱).

مولانا در داستانی دیگر فرعون را به شغال تشبیه کرده است که می‌خواست خود را برتر از حضرت موسی نشان بدهد و ریش‌های خود را آراسته کرده بود در واقع فرعون همان شغال است. شغال با رفتن در خم رنگ می‌خواست خود را طاووس جا بزند، خم رنگری فرعون جاه و مال او بود که خود را با آن می‌آراست مولانا در این دو قصه، بر خویشتن‌ناپذیری تأکید می‌کند و می‌گوید اگر خداوند ترا زشت روی بیافریند و به آن تسلیم و قانع نباشی و خویشتن را نپذیری علاوه بر اینکه از زشت رویی رهایی نمی‌یابی دچار زشت‌خویی نیز می‌شوی.

همچو فرعونی مرصع کرده ریش برتر از عیسی پریده از خریش

او هم از نسل شغال ماده زاد
هر که دید آن مال و جاهش، سجده کرد

در خم مالی و جاهی درفتاد
سجده افسوسیان را او بخورد

(۷۷۸-۷۸۰/۳)

تا جایی که می گوید:

هان ای فرعون، ناموسی مکن
سوی طاووسی اگر پیدا شوی

تو شغالی، هیچ طاووسی مکن
عاجزی از جلوه و، رسوا شوی

زشتی‌ات پیدا شد و رسوایی‌ات
چون محک دیدی سیه گشتی چو قلب

نقش شیری رفت و پیدا گشت کلب

(۷۸۲/۳)

کارل راجرز معتقد است: «بهترین وسیله برای درک علت رفتار هر کس مراجعه به عوامل درونی خود اوست. چه بسا رفتاری که از دیگری سر می‌زند و برای بی‌معنی و بی‌دلیل است در صورتی که برای او شاید بسیار بامعنی باشد.» (سیاسی، ۱۳۸۸: ۱۷۸). بنابر اعتقاد یونگ «در حالت درونگرایی، جهت‌گیری اصلی فرد به درون و به جانب خویشتن است. فرد درون‌گرا، در دل خود خویشتن‌پذیر است.» (پروین، ۱۳۷۴: ۱۷۴) بنابراین از آنجایی که هر اندیشه و عاطفه‌ای در انسان منشأ درونی دارد، پرداختن به جهان درون و به صلاح آوردن آن و رسیدن به سلامت نفس، می‌تواند به آزادی و آبادی جهان کمک می‌کند، به همین دلیل که مولانا می‌گوید: «ریشه همه خوشی‌ها، خوش بینی و بدبینی‌های انسان از دورن خود اوست و هر چیز بر ما می‌گذرد، از حالات متضاد شادی و غم، رنج و راحت و... همه سایه اندیشه و پرتو ضمیر و صفات و انعکاس صورت حال باطن خود ماست که به حساب خارج می‌گذاریم» (همایی، ۱۳۷۴: ۹).

هر فردی متناسب با شخصیت و ویژگی فردی خود، به بهره‌مندی از اعتبار اجتماعی و مورد ستایش واقع شدن علاقه دارد، اما افراد متناسب با شخصیت خود را و روش‌های گوناگونی را برای رسیدن به این جایگاه برمی‌گزینند. برخی با برگزیدن راه‌های ناشایست به شخصیتی دروغین دست می‌یابند. منظور از راه و شیوه‌ی ناشایست کارهایی مانند ریا و تزویر، دروغ، خیانت و ... است (حسن‌نژاد و سعادت‌ی مسرور، ۱۴۰۳: ۱۲۶). در داستانی دیگر، مردی بینوا و ریاکار، هر بامداد سبیل خود را با دنبه‌ای چرب می‌کند و در ضیافت توانگران می‌رود و مدعی می‌شود که من فلان غذای چرب و رنگین را خورده‌ام و حاجتی به غذاهای شما ندارم. تا اینکه روزی گربه‌ای می‌آید و آن پاره دنبه را می‌برد. کودک خردسال او سراسیمه می‌رود که به پدر لاف زن خود این خبر را برساند. پدر را در میان آن جمع، گرم لاف

زدن می‌باید و بی‌هیچ ملاحظه‌ای می‌گوید: پدرجان، آن دنبه‌ای را که هر روز سیلت را با آن چرب می‌کردی، گربه دزدید و برد. مرد لاف زن خود را می‌بازد و حضار به خنده می‌افتند. بدین‌سان او رسوا می‌شود بنابراین در این جهان، هیچ ادعا و یاوه‌ای نمی‌یابد و بالاخره، روزی امتحان پیش می‌آید و دعاوی بی‌اساس بر ملا می‌شود.

پوست دنبه یافت شخصی مُستهان	هر صباچی چرب کردی سبلتان
در میان منعمان رفتی که من	لوت چربی خورده‌ام در انجمن
دست بر سبلت نهادی در نوید	رمز یعنی سوی سبلت بنگرید
کین گواه صدق گفتار من است	وین نشان چرب و شیرین خوردن است
اشکمش گفتی جواب بی‌طنین	که: أبادالله کید الکاذبین
لاف تو ما را بر آتش نهاد	کان سبال رب تو برکنده باد

(۷۳۲-۷۳۷/۳)

با توجه به حکایت‌های فوق می‌توان گفت: این‌گونه افراد از وجدان اخلاقی برخوردار نیستند. احساس گناه نمی‌کنند، متواضع نیستند، هیچ علاقه‌ای نسبت به سایر مردم احساس نمی‌کند، و به این ترتیب به آسانی آنچه را که مایلند، انجام می‌دهند. آنها میل به جعل کردن دارند متقلبند، برای امرار معاش از سخت‌کوشی‌گریزانند و ترجیح می‌دهند از ریاکاری و تزویر استفاده کنند، این افراد به علت کمبودهایی که دارند، معمولاً قادر نیستند عذاب وجدان، تأسّف، عشق بدون توقع، دلسوزی، ترخّم، گناه، تواضع یا پریشانی دیگران را درک کنند. این افراد در واقع یک نوع پنهان‌سازی روانی دارند به همان اندازه که در شخصیت‌شان شکاف وجود دارد، بیانات و ارتباط‌شان هم دچار شکاف و غرض‌ورزی می‌شود و همان‌قدر که اگر یک پارچه، کامل و خودانگیخته باشند به همان اندازه نیز ارتباط‌شان کامل، بی‌همتا، با طرز فکر خاص و روشن است (مزلو، ۱۳۸۱: ۲۲۲).

«انسان برای تعیین ارزش خود دو وسیله در اختیار دارد. یکی وقتی خود را با مفهوم کمال مقایسه می‌کند و دیگری وقتی خود را نسبت به دیگران می‌سنجد. مفهوم کمال برای تعیین ارزش ذات خود، مقیاس درستی است اما سنجیدن خود با دیگران غالباً نتایج خلاف به دست می‌دهد. اگر انسان خود را با دیگران مقایسه کند به این نتیجه می‌رسد که باید مثل آنها باشد. اما اگر خود را با مفهوم کمال مقایسه کند، خود را ناقص‌تر می‌بیند و می‌کوشد خود را با آن تشبیه کند.» (کانت^۱، ۱۳۶۰: ۲۹۱). انسان با

ناخویشتن‌پذیری نه تنها چیزی به دست نمی‌آورد بلکه دستخوش ضرر و زیان نیز می‌گردد از جمله حسادت به دیگران:

می‌فزاید کمتری در احترام	تو حسودی کنز فلان من کمترم
بلکه از جمله کمی‌ها بدتر است	خود حسد نقصان و عیبی دیگر است
خویشتن افکند در صد ابتری	آن بلیس از ننگ و عار کمتری

(۸۰۴-۸۰۶/۲)

مولانا به عنوان مثال دیگری از این مقوله داستان آن مرد قزوینی را می‌آورد که برای خالکوبی نزد دلاکی رفت در قدیم در قزوین رسم بر این بود که مردم با توجه به مرام و مسلک خود بر بدن خویش نقش‌های مختلفی خالکوبی می‌کردند و چون این مرد خویشتن‌پذیری نداشت و خود را به صورتی که بود نمی‌پذیرفت خواست با خالکوبی نقش شیر بر روی شانه خود، به مقام پهلوانی نایل آید و خود را همانند آنها کند.

سوی دلاکی بشد، قزوینی‌ای	که کبدم زن، بکن شیرینی‌ای
گفت: چه صورت زنم ای پهلوان؟	گفت برزن صورت شیر ژیان
گفت: بر چه موضعت صورت زنم	گفت: بر شانه گهم زن آن رقم
چونک او سوزن فرو بردن گرفت	درد آن در شانه گه مسکن گرفت
پهلوان در ناله آمد ای سنی	مر مرا کشتی، چه صورت میزنی

(۲۹۸۲-۲۹۸۶/۱)

با توجه به داستان فوق، می‌توان گفت انسان خویشتن‌پذیر باید به خود متکی باشد و در هیچ شرایطی خویشتن‌پذیری خود را فراموش نکند. چنین انسانی خود می‌اندیشد و خود عمل می‌کند و نیازی به تقلید و مقایسه دیگران ندارد. چون وابسته به دیگران نیست، ارزش‌ها و باورهایش را با معیار درون ارزیابی می‌کند. به گفته مولانا «وقتی انسان جویای تحقق خود و کمال، مورد توجه دیگران قرار می‌گیرد، لازم است که از زیر نگاه آنان و توجه‌شان بگریزد و بی‌اعتنا به ایشان، فقط به کسب فضایل به ویژه خودباوری پای فشارد و به آنان که از سر دشمنی یا دوستی و یا ناآگاهانه، او را از حرکت باز می‌دارد توجهی نکند. زیرا در تباهی روزگار آدمی، دوست و دشمن به یک اندازه نقش دارند و حاصل آن کشتن وقت و فرصت‌هاست.» (مولوی، ۱۳۷۰: ۱۴۳).

از یک نظر «قصه مرد قزوینی» را می‌توان با «قصه شغالی که در خم رنگ رفت...» مقایسه کرد،

ماجرای ناخویش‌پذیری افراد و تحریف واقعیت وجودی خویش را در قصهٔ مرد قزوینی نیز می‌توان در نظر گرفت. در اینجا موضوع مورد بحث، خویش‌ناپذیری و اعمال کاری و گریز از مشکلات موجود است. در دنیای امروز که همه چیز در حال حرکت و تغییر و تحول است به نظر می‌رسد ما با کوتاهی در کارهای خود و تقلید از دیگران از چرخهٔ پیشرفت بیرون می‌مانیم. مقایسه خود با دیگران و گریز از خود واقعی، گریبان‌گیر اغلب انسانها شده است. از نظر روان‌شناسی خود واقعی را قبول نداشتن، رفتاری ناپسند و ناراحت‌کننده است. که پیامدهای ناخوشایندی در بردارد. در جامعه و حتی در خانه و خانوادهٔ ما هم این موضوع گاه به چشم می‌خورد که بعضی افراد حتی زمان کوتاهی را صرف کاری سخت نمی‌کنند و فوراً با بهانه مختلف آن کار ناتمام رها می‌کنند و پیامدهای تأخیر در کار، جدای از تأثیر منفی آن در جامعه یا خانواده، برای خود شخص نیز رنج آور است.

انسان سالم «خود» طبیعی و واقعی را در درون خود می‌جوید نه در بیرون. زیرا که «خود واقعی هستهٔ وجودی و تنها منشا رشد معنوی انسان است.» (هورنای، ۱۳۸۴: ۱۴۳). زیرا کسی که خود را می‌شناسد و خود همانطوری که هست باور دارد و پذیرفته است، نیازی به تایید و انکار دیگران ندارد. تنها انسان نادان از تایید دیگران خشنود می‌شود (جعفری، ۱۳۹۸: ۱۴۵).

۲- مازوخیسم اخلاقی (خودآزاری)

یکی دیگر از نارسایی شخصیت در داستان‌های مثنوی، مازوخیسم اخلاقی است که شخص مبتلا خود را حقیر و ناچیز و بی‌کس می‌پندارد، از استقلال نفس دست می‌کشد و برای فرار از تجرد خود را تسلیم مراجعی که آنها را قدرتمند می‌پندارد می‌کند و به این وسیله سعی در کسب نیرویی که خود فاقد آن است در شخص یا چیز دیگر می‌کند (هاشمی، ۱۳۹۷: ۲۶۴). مولانا می‌گوید: انسان می‌تواند در عشق به خداوند آن‌چنان اعتلا یابد و اوج گیرد که دیگری نیازی به واسطه یا عبادت به طریق معمول نداشته باشد و وی این مفهوم را در قالب قصهٔ «موسی و شبان» این‌گونه بیان می‌کند که هنگامی که حق باری تعالی به موسی عتاب می‌کند که چرا بنده ما را از ما جدا کردی، موسی شتابان در پی چوپان روان می‌شود تا او را بیابد و از لطف الهی آگاه سازد.

چونک موسی این عتاب از حق شنید	در بیابان در پی چوپان دوید
بر نشان پای آن سرگشته راند	گرد از پرّهٔ بیابان برفشاند
گام پای مردم شوریده خود	هم ز گام دیگران پیدا بود

(۱۷۷۹-۱۷۷۷)

تا عاقبت شبان را می‌یابد و دستور خدا را به او مژده می‌دهد:

عاقبت دریافت او را و بدید	گفت مژده ده که دستوری رسید
هیچ ترتیبی و آدابی معجو	هر چه می‌خواهد دل تنگت بگو
کفر تو دینست و دینت نور جان	آمنی وز تو جهانی در امان

(۱۷۸۳-۱۷۸۵/۲)

این عتاب و خطاب حضرت حق در باطن حضرت موسی موجب شهود اسراری گشت که در قلب و جان چوپان بود. موسی به سوی چوپان شتافت. چوپان با این مژده به مقام برتر می‌رسد و اینگونه پاسخ می‌دهد که دیگر نیازی به وساطت او برای ابلاغ امر الهی ندارد و او خود به خداوند اتصال یافته و او را رویت کرده است.

گفت ای موسی از آن بگذشته‌ام	من کنون در خون دل آغشته‌ام
من ز سدره منتهی بگذاشته‌ام	صدهزاران ساله ز آن سو رفته‌ام

(۱۷۸۷-۱۷۸۹/۲)

اریک فروم بر این باور است که «کسانی که چنین احساسی دارند مستعد آنند که خود را خوار بگیرند و ناتوان کنند و بر امور تسلط نیابند. وابستگی زیاد به قدرت‌های برونی، به مردمان دیگر، به مؤسسات اجتماعی یا به طبیعت از صفات بارز آنهاست. از عرض اندام پرهیز دارند و آنچه می‌خواهند نمی‌کنند در عوض به فرامین واقعی یا تصویری نیروهای برون تسلیم می‌شوند و غالباً با احساسی که گفتن «من می‌خواهم» یا «من هستم» به همراه می‌آورد بیگانه‌اند» (فروم، ۱۴۰۲: ۱۵۵).

مولانا علاوه بر داستان موسی و شبان، مازوخیسم اخلاقی و احساس گناه معصوم و دستکاری کردن ذهن را در داستان مجادله «قاطر با شتر» که در آن قاطر از شتر می‌پرسد این چه رمزی است که من دائم به سر می‌افتم و زنان و پوزم زخمی می‌شود؟

اُشتری را دید روزی استری	چون که با او جمع شد در آخری
گفت من بسیار می‌افتم برو	در گریوه و راه و در بازار و کو
خاصه از بالای گه تا زیر گوه	در سر آیم هر زمانی از شکوه
کم همی‌افتی تو در رو بهر چیست؟	یا مگر خود جان پاکت دولیست

(۳۳۷۷-۳۳۸۰/۴)

یک آدم باورمند و یک فرد ناباور بر سبیل اتفاق در یک جایی بهم رسیدند و با هم به گفتگو پرداختند. آن ناباور (قاطر) دارد به آن باورمند (استر) می‌گوید که من در مسیر زندگی علم

موفقیت‌های فراوانی دارم و همیشه موفق نیستم و گاهی در کارهایی که می‌خواهم انجام دهم کاملاً ناموفق هستم. هر وقتی که در طول مسیر زندگیم به مشکلی می‌رسم این قدر می‌ترسم که از ترس و بیم دست و پای خودم را گم می‌کنم و اصلاً خودم را برای حل مشکل عاجز می‌بینم. ای باورمند من می‌بینم که تو هیچ لغزش و خطائی در طول زندگیت نمی‌کنی! شاید که جان پاک تو اقبال مند است و تو همیشه خوش شانسی می‌آوری و تو مثل من بنحوست و بدبختی نمی‌افتی و به همین سبب هست که از سقوط و لغزش بر کنار می‌مانی.

ای شتر که تو مثال مؤمنی کم‌فُتی در رو و کم‌بینی زنی
تو چه داری که چنین بی‌آفتی بی‌عثاری و کم‌اندر رُو فتی
(۳۳۸۹-۳۳۹۰/۴)

شتر به قاطر جواب می‌دهد و می‌گوید: گرچه نیکبخت بودن عنایت و توجّه آن مبدأ آفرینش است که ما به او می‌گوییم خدا. این خدا همان حقیقت و مبدأ آفرینش است. آن مبدأ کل انرژی‌های حاکم بر طبیعت است. گرچه سعادت با آن مبدأ کل انرژی‌هاست با وجود این من و تو ای قاطر و ای ناباور یکسان هم نیستیم.

گفت چون اقرار کردی پیش من رو که رستی تو ز آفات «زمن»
دادی انصاف و رهیدی از بلا تو عدو بودی شدی ز اهل ولا
(۳۴۱۰-۳۴۱۱/۴)

پیام مهم از دیدگاه روان‌شناسی اخلاق در این داستان این است که اولاً ناهموار راه رفتن قاطر به واسطه راههای صعب العبوری است که او طی می‌کند و صاف رفتن شتر به دلیل راه‌های بیابان است، لذا نه تنها گناهی از این بابت متوجّه قاطر نیست بلکه نوعی فضیلت است که راه‌های سخت را طی می‌کند تا باری را به مقصد برساند و باید خود را به واسطه آن تحسین کند. اما شتر نه تنها او را راهنمایی نمی‌کند بلکه با دادن نسبت زنازادگی او را به مرحله پایین‌تری تنزل داده و احساس گناه او را تشدید می‌کند و به این دلیل قاطر ملتمسانه از شتر می‌خواهد که او را به لحاظ زنازادگی عفو کند. آنچه را که شتر آن را زنازادگی می‌خواند نتیجه فعل انسان‌ها (ترویج اسب و الاغ) و مشیّت الهی است و قاطر را بر آن کنترل نیست لذا شرم و گناهی بر او مترتب نیست. علاوه بر این که در این میانه شتر کیست که بخواهد به واسطه گناه مرتکب نشده او را ببخشد یا نبخشد.

مولانا با نقل داستان تیرانداز و ترسیدن او از سواری به خوبی به موضوع مازوخیسم اشاره کرده

است. وی می گوید: مردی مسلح با هیبتی مردانه و رعب‌انگیز بر اسبی نژاده سوار بود و از پیشه‌ای می‌گذشت. در این میان تیراندازی او را دید و بیم جان خود کرد. از این رو تیری به کمان نهاد تا به سوی او افکند که آن سوار فریاد زد: به هیکل تنومند من نگاه مکن. من شخصی زبون و ناتوان هستم. زیرا در موقع نبرد از یک پیرزن ناتوان‌ترم.

یک سواری با سلاح و بس مهیب	می‌شد اندر بیشه بر اسب نجیب
تیراندازی به حکم، او را بدید	پس زخوف او کمان را درکشید
تا زند تیری، سوارش بانگ زد	من ضعیفم، گرچه زفت آستم جسد
هان و هان منگر تو در زفتی من	که کم‌ام در وقت جنگ از پیرزن

(۳۱۶۳-۳۱۶۶/۲)

در داستان فوق، تنها چیزی که باعث ترس سوار از تیرانداز می‌شود خوی مازوخیستی یا احساس ضعف شخصیتی یا ناتوانی است که سوار کار بر خویشتن روا می‌دارد و خویشتن را وابسته به قدرت‌های بیرونی همچون تیرانداز می‌کند و تسلیم آن می‌شود.

در رابطه با مازوخیسم می‌توان به داستان‌هایی همچون گفتن نابینا سایل که دو کوری دارم در دفتر دوّم، جکایت ضیاء دلق و برادرش شیخ الاسلام در دفتر پنجم و موش و قورباغه در دفتر ششم اشاره کرد.

۳- سادیسم اخلاقی (دگرآزاری)

یکی دیگر از نارسایی شخصیت در داستان‌های مثنوی، سادیسم یا دگرآزاری است. در داستان فوق شتر مبتلا به خوی سادیسمی است و با نسبت دادن زنازادگی به قاطر سعی در تخریب او می‌نماید و ایجاد احساس شرمساری در وی می‌کند و نیز ناهموار رفتن او را ناشی از ضعف بینش او (نقطه ضعف) می‌داند و نه ناشی از زحمت کشی و فداکاری او (پیمودن راه‌های سخت) و به این وسیله او را تحقیر و تخریب می‌نماید (نوع سوّم خوی سادیسمی). علاوه بر این با ایجاد این احساس گناه و شرمساری او را چون مومی در دست می‌آورد تا بر او قدرت و تسلط بیابد و وی را وادار می‌کند که از او تقاضای عفو نماید (نوع اوّل خوی سادیسمی) و به این ترتیب شخصیت قاطر را می‌بلعد و نابود می‌سازد و جزئی از خود (برده و بنده خویش) می‌کند.

مولانا در داستان «شکار رفتن شیر به همراه گرگ و روباه» نوعی خود سادیسمی را بیان می‌کند که در آن شیر از گرگ و روباه خواهش می‌کند که او را در شکار یاری دهند. اولین نکته سوءظن آمیز و

سؤال برانگیز که به ذهن خواننده می‌رسد آن که شیر جانوری بسیار نیرومند است و برای شکار نیازی به همراهی گرگ و روباه ندارد و مولانا خود به این نکته اشاره کرده است و آن را ناشی از بزرگواری شیر دانسته است.

شیر و گرگ و روبهی بهر شکار	رفته بودند از طلب در کوهسار
تابه پشت همدگر بر صیدها	سخت بر بندند بند و قیدها
هر سه با هم اندر آن صحرای ژرف	صیدها گیرند، بسیار و شگرف
گرچه زیشان شیر نر را ننگ بود	لیک کرد اکرام و همراهی نمود
این چنین شه را ز لشکر زحمت است	لیک همره شد، جماعت رحمت است

(۳۰۱۷/۱-۳۰۱۳)

اما در ادامه بحث داستان می‌فهمیم که این کمک خواستن شیر از گرگ و روباه نه به لحاظ بزرگواری به دلیل خوی سادیسمی او بوده است. شیر و گرگ و روباه با هم یک گاو کوهی و یک بز و یک خرگوش شکار می‌کنند و گرگ و روباه که از شیر خود را ضعیف تر می‌دانستند چشم به عدالت و بزرگواری شیر برای تقسیم شکارها دوخته بودند:

گفت شیر: ای گرگ این را بخش کن	معدلت را نو کن ای گرگ کهن
نایب من باش در قسمت‌گیری	تا پدید آید که تو چه گوهری
گفت: ای شه، گاو وحشی، بخش توست	آن بزرگ و تو بزرگ و زفت و چست
بُز مرا، که بز میانه است و وسط	روبها، خرگوش بستان بی غلط
شیر گفت: ای گرگ چون گفتی؟ بگو	چون که من باشم، تو گویی ما و تو؟
گرگ خود چه سگ بود کو خویش دید	پیش همچون شیر بی مثل و ندید
چون نبودی فانی اندر پیش من	فضل آمد مر تو را گردن زدن

(۳۰۴۸/۱-۳۰۴۲)

پیام مهم این داستان بر این است که گرگ در این تقسیم‌بندی منتهای عدالت را رعایت کرده و بر بزرگی شیر اقرار نموده و احترام گذاشته بود، اما خوی سادیسمی شیر از اینکه گرگ پیش وی ابراز وجود کرده و خود را نیز به حساب آورده است و بر او خشمگین می‌شود و بر می‌جهد و سر گرگ را از بدن جدا می‌کند. و نوبت به روباه می‌رسد که شکارها را تقسیم کند، روباه هم که از سرنوشت گرگ در پیشگاه یک موجود سادیسمی عبرت گرفته بود، هر سه شکار را متعلق به شیر می‌داند و می‌گوید گاو کوهی از بهر ناشتایی، بز برای نهار و خرگوش برای شام توست. در اینجا خوی سادیسمی

شیر ارضاء شد، و چون همه اعضای گروه را نزد خود نیست و نابود کرده و جزئی از خود می‌بیند شاد گشته و آن را عین عدالت می‌داند زیرا عدالت سادیسمی جز فنا کردن کائنات از برای خویشتن چیز دیگری نیست.

گفت: ای روباه عدل افروختی
این چنین قسمت ز که آموختی
از کجا آموختی این، ای بزرگ؟
گفت: ای شاه جهان از حال گرگ
(۳۱۰۷-۳۱۰۸/۱)

در این ابیات روباه تلویحا اشاره می‌کند که عدالت در قاموس سادیسیم چه معنی دارد، یعنی نابودی همه چیز غیر از من و حل شدن همه چیز در من. همه شکارها را به روباه می‌بخشد. روباه با نابود کردن خویش و حل شدن در شیر طعمه‌ها را از آن خود می‌کند. همچنان که از ابتدا قصد شیر از شکار رفتن به همراهی گرگ و روباه یافتن طعمه نبوده و او خود به تنهایی قادر به این کار بود و هدف او تنها خاموش کردن آتش شهوت سادیسیمی خود بوده است.

در این حکایت، شیر بر آن است که گرگ و روباه را ببلعد و جزئی از خود کند و با کشتن گرگ و مطیع کردن روباه به منظور نایل می‌آید. در اینجا تنها روباه و گرگ نیستند که به شیر نیازمندند، با کمی دقت می‌بینیم که شیر هم به آنها نیازمند است. «اریک فروم معتقد است که سادیسیم بر آن است که طرف مقابل را ببلعد و جزیی از خود کند، حسّ تخریب تیشه به ریشه آن می‌زند. سادیسیم می‌خواهد وجودی را که اجزای مختلف تشکیل می‌یابد با تسلط بر دیگران نیرو بخشد، حسّ تخریب نیز به دنبال همین هدف است منتهی از راه برانداختن هر گونه تهدید از سوی برون» (فروم، ۱۴۰۲: ۱۹۰).

جالب‌ترین داستانی که در مورد خوی سادیسیمی در مثنوی آمده، داستان «مات کردن دلچک سید شاه ترمذ را» می‌باشد که مولانا به شکل جالبی این موضوع را توضیح می‌دهد. مولانا می‌گوید: شاه ترمذ با دلچک خود شطرنج بازی می‌کرد، دلچک، شاه را مات کرد و شاه بلافاصله عصبانی شد. وی از روی عصبانیت مهره‌های شطرنج را بر سر دلچک کوفت و به او دشنام داد. دلچک از ترس سیاست شاه خود را زیر پشم‌ها پنهان کرده بود.

شاه با دلچک همی شطرنج باخت
مات کردش زود، خشم شه بتاخت
گفت: شه‌شه، و آن شه کبر آورش
یک یک از شطرنج می‌زد بر سرش
که بگیر اینک شهت، ای قُلتبان
صبر کرد آن دلچک و گفت: الامان
(۳۵۰۷-۳۵۰۹/۵)

در اینجا، شاه ترمذ دچار خوی سادیسمی است و با شکست خویش در مقابل دلچک دچار عصبانیت شده است و شروع به کتک زدن دلچک کرده است. وی چنان نیرومند و چیره‌گر و دلچک که طرف مقابلش است چنان ضعیف و مطیع نمایان می‌شوند که مشکل است آن کسی قوی است به کسی که در فرمان اوست شکست خورده باشد. وقتی حکایت را با دقت مورد تحلیل قرار می‌دهیم می‌بینیم که جز این نیست. این احساس نیاز سادیست همانند مازوخسیم از ضعف شخصیت و تجرد و تنهایی فرد سرچشمه می‌گیرد و دائما نیاز به زیردستی دارد که بتواند بکوبد و تحقیر کند و در سایه آن احساس بزرگی، غرور و نیرومندی نماید.

مولانا در بخش‌های دیگری از مثنوی در ضمن حکایت‌هایی مانند داستان صوفی و خانقاه در دفتر دوم، از درخت امرود پایین بیا تا درست بینی در دفتر چهارم، قاضی در صندوق در دفتر ششم و داستان رنجور شدن معلم مکتب‌خانه در دفتر سوم می‌آورد که در آنها به خوی سادیسمی اشاره شده است.

۳. نتیجه‌گیری

علم روان‌شناسی در عصر مولانا به شکلی کاملا متفاوت از آنچه امروز مورد بحث قرار می‌گیرد، وجود داشت اما از زوایای مختلف روان‌شناسی می‌توان نگاهی به اشعار و تفکرات او داشت. مولانا به بررسی احساسات، ارزش‌های انسانی، ارتباطات اجتماعی و رشد شخصیتی می‌پرداخت و می‌توان گفت که نظریه‌ها و ارزش‌های روان‌شناختی مولانا تأثیرگذار بر بسیاری از مفاهیم روان‌شناسی مدرن بوده است؛ برای مثال خودسازی و خودباوری بخشی مهمی از اندیشه‌های مولانا بوده و این مفهوم‌ها تأثیر مهمی در روان‌شناسی انسانی دارند. مولانا در لابه‌لای اشعار خود به نارسایی شخصیت‌هایی از جمله خویشتن‌ناپذیری، مازوخسیم اخلاقی و سادیسم اخلاقی پرداخته است که این مسائل همگی در زمینه مطالعات روان‌شناسی نوین قرار دارند. یکی از نارسایی شخصیت در حکایت‌های مثنوی، ناخویشتن‌ناپذیری است. ناخویشتن‌ناپذیری به معنی تحریف واقعیت وجودی خویشتن و اعمال جعل و تزویر در آن است. مولانا، در یکی از حکایت‌های تمثیلی مثنوی داستانی شغالی را که به خم رنگ رفت و رنگین شد، و از آن پس ادعای طاووس بودن کرد، می‌آورد. شغال در این داستان رمز مدعیان دروغی است که می‌کوشند ظاهر خود را بسازند و مردمان را فریب دهند و به دام اندازند. مازوخسیم اخلاقی یکی دیگر از نارسایی شخصیت در حکایت‌های مثنوی است. مولانا این مفهوم را در قالب قصه «موسی و شبان» بیان می‌کند. هدف از این داستان این است که انسان می‌تواند در عشق به خداوند

آنچنان اعتلا یابد و اوج گیرد که دیگری نیازی به واسطه یا عبادت به طریق معمول نداشته باشد. یکی دیگر از نارسایی شخصیت در داستان‌های مثنوی، سادیسیم یا دگر آزاری است. مولانا در داستان «شکار رفتن شیر به همراه گرگ و روباه» نوعی خود سادیسیمی را بیان می‌کند که در آن شیر از گرگ و روباه خواهش می‌کند که او را در شکار یاری دهند.

نتایج پژوهش نشان می‌دهد که مشابهت‌های بسیاری میان نظریه‌های روان‌شناسان نوین و اندیشه‌های مولانا در داستان‌های مثنوی وجود دارد. وقتی به مطالعه داستان‌های مولانا در مثنوی می‌پردازیم می‌بینیم همان مسائلی که برای روان‌شناسان در روان‌شناسی مطرح است برای مولانا نیز مطرح بوده و ابعاد مختلف نارسایی شخصیت را بسیار ظریف، مورد مطالعه قرار داده است.

منابع و مآخذ

- آریان پور، امیرحسین (۱۳۷۹). *پژوهش و پژوهش نامه*. چاپ اول، تهران: انجمن کتاب دانشجویان.
- براندن، ناتانیل (۱۳۷۷). *رمز خویشتن‌یابی یا روان‌شناسی اعتماد به نفس*. ترجمه جمال هاشمی، چاپ دوم، تهران: سهامی انتشار.
- براندن، ناتانیل (۱۳۷۶). *روان‌شناسی حرمت نفس*. ترجمه جمال هاشمی، چاپ دوم، تهران: سهامی انتشار.
- بنی احمد، ابراهیم (۱۳۶۶). *قدرت روح*. چاپ دوم، تهران: امیر کبیر
- پروین، لارنس اِ (۱۳۷۴). *روان‌شناسی شخصیت نظریه و تحقیق*. چاپ سوم، مترجمان محمد جعفر جوادی و پروین کدیور، تهران: موسسه فرهنگی رسا.
- جعفری، محمدتقی (۱۳۹۸). *مولوی و جهان بینی‌ها*. چاپ دوازدهم، تهران: بعثت.
- حسن‌نژاد، علی و سعادت‌تی مسرور (۱۴۰۳). *بررسی هفت مفهوم روان‌شناسی در مثنوی معنوی*. مجله پژوهش‌های نوین ادبی، شماره ۵، سال ۳، صص ۱۳۱-۱۱۵.
- سنبون، مارک (۱۳۸۵). *راه و روش فرد*. مترجم منیره جلالی، چاپ اول، تهران: البرز.
- سیاسی، علی اکبر (۱۳۸۸). *نظریه‌های شخصیت با مکاتب روان‌شناسی*. چاپ دوازدهم، تهران: دانشگاه تهران.
- شولنس، دوان (۱۳۹۷). *روانشناسی کمال*. ترجمه گیتی خوشدل، چاپ بیست و سوم، تهران: پیکان
- عقدایی، تورج (۱۳۹۳). *روانشناسی کمال در مثنوی*. چاپ اول، تهران: دستان.
- علی‌نیا، سمیرا (۱۳۸۹). *قصه‌درمانی در قصه‌های مشترک*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه محقق اردبیلی، دانشکده علوم انسانی، گروه زبان و ادبیات فارسی.
- غیبی، جعفر (۱۳۹۰). *بررسی مفاهیم روان‌شناختی در مثنوی مولوی*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت معلم - تبریز، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه زبان و ادبیات فارسی.

فروم، اریک (۱۴۰۲). کتاب‌گریز از آزادی. ترجمه عزت‌الله فولادوند، تهران: مروارید.
کانت، ایمانوئل (۱۳۶۰). درس‌های فلسفه اخلاق. مترجم منوچهر صانعی دره بیدی، چاپ اول، تهران: نقش و نگار.

کانت، ایمانوئل (۱۳۸۱). زندگی در اینجا و اکنون. ترجمه محمد میلانی، تهران: فراوان
مرادیان، صغری و حسین‌پور، اسماعیل (۱۳۹۷). تحلیل اندیشه‌های مثبت‌گرایانه در دفتر ششم مثنوی از دیدگاه
روان‌شناسی. سیزدهمین گردهمایی بین‌المللی انجمن ترویج زبان و ادب فارسی، صص ۱۸۳-۱۴۲.
مولوی، جلال‌الدین (۱۳۷۰). گزیده فیہ ما فیہ. چاپ دوم، تهران: سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی.
مولوی، جلال‌الدین (۱۳۹۵). مثنوی معنوی. به تصحیح رینولد نیکلسون، چاپ ششم، تهران: هرمس.
هاشمی، جمال (۱۳۹۷). پیغام سروش (مکتب مولانا و روانشناسی نوین). چاپ چهارم، تهران: شرکت سهامی
انتشار.

همایی، جلال‌الدین (۱۳۷۴). مولوی چه می‌گوید. چاپ ششم، تهران: موسسه نشر هما.
هورنای، کارن (۱۳۸۴). تضادهای درونی. ترجمه محمدجعفر صفا، چاپ ششم، تهران: بهجت.
هورنای، کارن (۱۴۰۰). عصبانی‌های عصر ما. ترجمه ابراهیم خواجه نوری، چاپ ششم، تهران: بهجت.
یونگ، کارل گوستاو (۱۳۷۷). رشد شخصیت. ترجمه هایده تولایی، چاپ اول، تهران: آتیه.

References

- Arianpour, A (1998), Pajoosh ve pajooshenameh , first edition, Tehran: Students' Book Association. (in persain)
- Branden, N (1988), ramz khishtan yabi ya ravaneshenasi etemad bah nafs, translated by Jamal Hashemi, second edition, Tehran: Sohami Publishing. (in persain)
- Branden, N (1987), ravaneshenasi harmat nafs, translated by Jamal Hashemi, second edition, Tehran: Sohami Publishing. (in persain)
- Bani Ahmad, I (1987), ghodrat ruh, second edition, Tehran: Amir Kabir.(in persain)
- Parvin, L (1995), nazarieh ravaneshenasi shkhsiat ve tahaqiq, translated by Mohammad.
- Jafari, M (2018), Molvi and Jahanbini, 12th edition, Tehran: Ba'ath. (in persain)
- Teh Hassannejad, A and Saadati M (2024), "A Study of Seven Psychological Concepts in the Spiritual Mathnavi", Journal of Modern Literary Studies, No. 5, Year 3, pp. 115-131.ran: Ba'ath.
- Sanbon, M (2006), Fard's Way and Way, translated by Manijeh Jalali, first edition, Tehran: Alborz. (in Persian)
- Siyasi, A (2009), personality theories with schools of psychology, 12th edition, Tehran: University of Tehran. (in persain)
- Shults, D (2017), Psychology of Kamal, 23rd edition, Tehran: Pikan. (in persain)

- Eghdaei, T (2013), Psychology of Kamal in Masnavi, first edition, Tehran: Dostan.(in persain)
- Alinia, S (2010), "Thesis on story therapy in Masnavi stories", Master's thesis, Mohaghegh Ardabili University, Faculty of Humanities, Department of Persian Language and Literature.
- Ghaibi, J (2011), "Investigating Psychological Concepts in Rumi's Masnavi", Master's thesis, Tarbiat Moallem University – Tabriz, Faculty of Literature and Humanities, Department of Persian Language and Literature.(in persain)
- Fromm, E (2023), The Book of Escape from Freedom, translated by Ezzatullah Foladvand, Tehran: Marwarid. (in persain)
- Kant,I (1988), Lessons in Moral Philosophy, translated by Manouchehr Sanei Darrebidi, first edition, Tehran: Naqsh-e-Negar. (in persain)
- Kant,I (2002), Life Here and Now, translated by Mohammad Milani, Tehran: Abundant (in persain)
- Maslow, A (2002), Life here and now, translated by Mohammad Milani, Tehran: Faravan.
- Maslow, A (1992), Life here and now, translated by Mohammad Milani, Tehran: Abundant. (in persain)
- Moradian, S and Hosseinpour, I (2018), "Analysis of Positive Thoughts in the Sixth Book of the Masnavi from a Psychological Perspective," 13th International Conference of the Association for the Promotion of Persian Language and Literature, pp. 142-183.
- Molavi, J (1981), a selection of Fieh Ma Fieh, second edition, Tehran: Islamic Revolution Publishing and Education Organization. (in persain)
- Molavi, J (2016), Masnavi Manavi, revised by Reynold Nicholson, 6th edition, Tehran: Hermes. (in persain)
- Hashemi, J (2017), Soroush Message (Mevlana School and Modern Psychology) , 4th edition, Tehran: Publishing Company. (in persain)
- Homaei, J (1986), What Maulvi Says, 6th edition, Tehran: Homa Publishing Institute.
- Hornay, K (2005), Internal contradictions, translated by Mohammad Jafarsafa, 6th edition, Tehran:Behjat. (in persain)
- Hornay, K (2022), The Anger of Our Time, translated by Ebrahim Khajeh Nouri, 6th edition, Tehran: Bahjat. (in persain)
- Jung, C (1988), roshod shkhsiat, translated by Heideh Tolai, first edition, Tehran:Atiyeh.